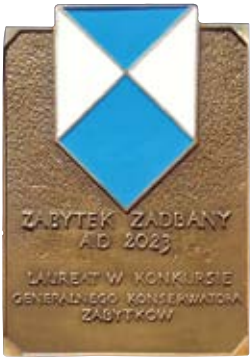
Joanna Piotrowska

KONKURS ZABYTEK ZADBANY A.D. 2023 FROMBORK

Fot. Maria Dzieciątek.

Katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła we Fromborku została laureatem kategorii specjalnej właściwego użytkowania i stałej opieki nad zabytkiem w ogólnopolskim konkursie „Zabytek Zadbany".

Po kolejnej – tym razem dwuletniej – przerwie znowu możemy pochwalić się obiektem z województwa warmińsko-mazurskiego nagrodzonym w konkursie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Generalnego Konserwatora Zabytków „Zabytek Zadbany". I obiekt, i nagroda są najwyższej rangi. W kategorii specjalnej konkursu, dedykowanej długotrwałym pracom konserwatorskim i opiece nad zabytkiem, laur otrzymała katedra we Fromborku. Jury konkursu podsumowało i nagrodziło całokształt prac badawczych, budowalnych, konserwatorskich i adaptacyjnych prowadzonych systematycznie w katedrze w latach 2012–2023. Doceniono złożoność prac, ich szeroki zakres, strategię prowadzenia działań konserwatorskich. Laur konkursu stanowi swego rodzaju podsumowanie konsekwentnych, wieloletnich i zaplanowanych w długiej perspektywie prac, które zatrzymały procesy destrukcyjne, wydobyły i uczytelniły wartości artystyczne oraz historyczne cennego zabytku, umożliwiły jego funkcjonowanie zarówno jako ważnej świątyni, jak i celu ruchu turystycznego.

„Zabytek Zadbany" to ogólnopolski konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków o blisko półwiecznej tradycji. Rozstrzygany jest od 1975 roku. Ma na celu wskazanie najlepszych, wzorcowych realizacji konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i nagrodzenie tych opiekunów obiektów, których wysiłkiem te prace zostały

przeprowadzone. Od 2011 roku procedury konkursu prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa. Obecna formuła konkursu obejmuje sześć kategorii zgłoszeń i oceny prac: utrwalenie wartości zabytkowej obiektu, rewaloryzację przestrzeni kulturowej i krajobrazu, adaptację obiektów zabytkowych, architekturę i budownictwo drewniane, zabytki techniki oraz kategorię specjalną właściwego użytkowania i stałej opieki nad zabytkiem. W pierwszych pięciu kategoriach przyznawane są maksymalnie trzy wyróżnienia i jeden tytuł laureata, natomiast w kategorii specjalnej, której specyfiką jest długi, przynajmniej dziesięcioletni czas realizacji zadań opieki nad zabytkiem, są przewidziane jeden laur lub dwa *ex aequo*, bez wyróżnień.

W edycji 2023 konkursu w kategorii specjalnej tytuł laureata zdobyły dwa duże zespoły sakralne: poznański barokowy kościół Świętego Antoniego Padewskiego wraz z klasztorem, własność zakonu franciszkanów oraz gotycka katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła we Fromborku, własność Archidiecezji Warmińskiej.

Katedra we Fromborku to główna świątynia historycznej diecezji warmińskiej, cenne dzieło architektury, świadek bogatej historii, skarbiec dzieł sztuki. Jest miejscem spoczynku biskupów i kanoników warmińskich, a wśród tych ostatnich także Mikołaja Kopernika. W 1994 roku ze względu na szczególne znaczenie dla kultury zespół katedralny został uznany rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za pomnik historii. Obecnie jest głównym obiektem Muzeum Pomnika Historii – Frombork Zespół Katedralny.

Katedrę fromborską wzniesiono w sercu ufortyfikowanego wzgórza górującego nad niedużym miastem i Zalewem Wiślanym. Obecna ceglana budowla gotycka powstała w dwóch etapach. Około 1330–1342 wybudowano podłużne, zakończone prosto prezbiterium. Trójnawowy korpus halowy ukończono do 1388 roku. Bogato zdobiony portal wejścia zachodniego nawiązuje do klasycznego programu katedralnego. Przy kościele zachowane są dwie kaplice – Świętego Jerzego, zwana Polską, z końca XV wieku, oraz barokowa kaplica Zbawiciela, Świętego Teodora i Wszystkich Świętych z lat 1732–1735 z bogatym wystrojem malarskim, fundowana przez biskupa Krzysztofa Szembeka. Po północnej stronie prezbiterium znajdują się pomieszczenia dwóch zakrystii z zewnętrznym korytarzem łączącym je z kościołem, na piętrze nad nimi zaś pomieszczenie dawnego skarbca. Po stronie południowej prezbiterium jest niewielki otwarty przedsionek prowadzący do zamurowanego w XIX wieku wejścia biskupiego, a po stronie południowej korpusu – kruchta wejściowa. Bryłę korpusu urozmaicają strzeliste wieżyczki narożne. Strome dachy wspierają się na konstrukcjach ciesielskich – nad prezbiterium z XIV wieku, z czasu budowy katedry, nad korpusem z XVI. W XIX wieku prowadzono przy budowli prace w duchu regotyzacji. W wyposażeniu przetrwały poszczególne zabytki plastyki gotyckiej, w tym krucyfiks w łuku tęczowym i późnogotycki ołtarz główny z centralnym rzeźbiarskim wizerunkiem Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Liczbowo i wizualnie dominuje jednak niezwykle bogaty zespół wyposażenia

nowożytnego. Obecne są także fundacje z XIX wieku i czasów najnowszych, z wieków XX i XXI, świadczące o ciągłej trosce wiernych i duchowieństwa o miejsce życia Kościoła.

Katedra, obiekt o dużej skali i znaczących walorach reprezentacji, była i jest przedmiotem stałej troski o zachowanie integralności struktury budowlanej. Reparacje, podtrzymywanie i przywracanie dobrego stanu budowli jest stałym motywem przewijającym się w dokumentach archiwalnych związanych z działalnością kapituły i biskupów warmińskich. Po pożarze dachu z 1551 roku wzniesiono wspomnianą więźbę nad korpusem kościoła; pomniejsze reparacje podejmowano po dewastacjach wojennych w XVII wieku. W pierwszej połowie XIX wieku wykonywane prace budowlane i renowacyjne miały już charakter pośredni między bieżącą pieczą nad miejscem kultu a kształtująca się ówczesną urzędową opieką konserwatorską. Po czasie zaniedbań spowodowanym nową sytuacją pod zaborem pruskim przeprowadzono między innymi naprawy dachów. Przełożono też posadzkę i zamurowano wspomniane wejście biskupie. W latach 1888–1891 wykonano witraże oraz kompleksowy wystrój malarski sklepień i ścian wnętrza wedle popularnych ówcześnie ornamentalnych szablonów neogotyckich.

1. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, widok od północnego wschodu, stan w 2017 roku. Fot. ks. Jacek Wojtkowski.

Katedra, w odróżnieniu od miasta i innych zabudowań wzgórza katedralnego, uniknęła zniszczeń związanych z przejściem Armii Czerwonej w 1945 roku. Prace zabezpieczające i konserwatorskie z trudnych lat powojennych nie zaspokajały potrzeb obiektu o tak dużym stopniu złożoności. Nie tylko zaniechania, ale i część działań okazały się szkodliwe dla zabytku. Uszczelnienie des-

kowania połaci dachu spowodowało spływanie przesączającej się przez poszycie wody na koronę murów i zamakanie od góry ścian i sklepień. Podniesiony poziom nasypów gruntu spowodowany między innymi budową kanalizacji deszczowej i niesprawne odprowadzanie wód opadowych powodowało z kolei zamakanie partii cokołowych, szczególnie po stronie północnej. Narastające problemy z zawilgoceniem murów „rozwiązywano" w latach 80. XX wieku przez skucie tynków wewnętrznych na poziomie około 2 metrów nad posadzką po obwodzie korpusu kościoła, w latach 90. zaś przez tak zwane osuszanie falami elektromagnetycznymi. Skucie tynków okazało się działaniem wprost destrukcyjnym, druga metoda miała charakter marketingowy, konserwatorsko bezwartościowy. Wieloletni brak kompleksowych prac przy strukturze budowlanej katedry i rosnące zawilgocenie powodowały, że – mimo szeregu punktowych, wartościowych prac przy elementach wyposażenia czy wysokiej jakości konserwacji i rewaloryzacji wnętrza kaplicy Zbawiciela – całość kościoła z początkiem XXI wieku jawiła się jako obiekt zaniedbany, zagrożony między innymi postępującym zawilgoceniem, eksploatacją materii i zapisanych w niej wartości artystycznych i historycznych.

2. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, przedsionek wejścia biskupiego, stan w 2013 roku. Fot. Andrzej R. Skowroński.

3. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, korytarz północny, stan w 2018 roku. Fot. Archiwum Muzeum Pomnika Historii – Frombork Zespół Katedralny.

4. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, sklepienie prezbiterium, stan w 2019 roku. Fot. Maria Dzieciątek.

W skali i trwałości struktury gotyckiej wszelkie zmiany oddziaływały powoli, obiekt zdecydowanie wymagał jednak przedsięwzięcia kompleksowych prac zabezpieczających, remontowych i konserwatorskich. W 2012 roku parafię katedralną objął ks. dr Jacek Wojtkowski. Dzięki jego umiejętnościom organizacyjnym, wizji i konsekwencji rozpoczął się nowy etap prac. Tak jak w dawnych stuleciach, kiedy katedrę wnosiła praca zespołowa, tak i te prace są wynikiem działań przygotowawczych i wykonawczych wielu osób – zespołu opiekunów katedry, autorów badań obiektu, projektantów, wykonawców robót budowlanych i konserwatorskich. Nadzór merytoryczny i urzędowy należy do pracowników Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie – Delegatury w Elblągu.

Podjęte zabiegi remontowe i konserwatorsko-restauratorskie wyróżniają się kompleksowym podejściem do zabytku. Dotyczyły działań budowlanych, remontowych, konserwatorskich, restauratorskich, a także adaptacyjnych, dotyczących wszystkich składowych architektury katedry i związanych ze zróżnicowaną problematyką konserwatorską. Usunięto przyczyny zawilgoceń fundamentów i korony murów. Konserwacji poddano elewacje kościoła, a także wnętrza kaplic, kruchtę, zakrystie, korytarz, dawny przedsionek biskupi. Podjęto wyzwania adaptacyjne związane z ruchem turystycznym – po zakończeniu prac konserwatorskich otwarto ekspozycję muzealną w dawnym skarbcu oraz ścieżkę turystyczną na udostępnionych po raz pierwszy poddaszach. Pracom poddano wystrój oraz liczne elementy bogatego wyposażenia. Zagospodarowano na nowo otoczenie zabytku[1].

W pierwszej kolejności usunięto przyczyny zawilgoceń fundamentów i korony murów. Usunięto kompresy ziemne powodujące zawilgocenie murów – wtórne nasypy o miąższości od około 40 do 80 cm przy partiach cokołowych katedry – oraz wykonano drenaż przy fundamentach. Korekta i wydłużenie linii okapu dachów poza koronę murów usunęły przyczyny zamakania sklepień i górnych partii ścian.

5. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, widok od południowego zachodu, stan prac w 2019 roku. Fot. Stanisława Czajkowska.

1 Całość nagrodzonych prac remontowych, konserwatorskich i adaptacyjnych została udokumentowana w zgłoszeniu konkursowym przygotowanym przez Marię Dzieciątek z Muzeum Pomnika Historii – Frombork Zespół Katedralny (akta w Archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa).

Przeprowadzono kompleksowe prace na dachach katedry. Zmieniono deskowanie i całość ceramicznego pokrycia – na prezbiterium położono dachówkę karpiówkę w układzie na koronkę, nad korpusem dachówkę mnich-mniszka. Wykonano nowe obróbki blacharskie z miedzi, w tym w miejscach szczególnie newralgicznych, by przeciwdziałać zamakaniu muru na styku z dachem. Przygotowano system rynien i miedzianych rur spustowych na dachu korpusu, połączony bezpośrednio z systemem odprowadzania wód deszczowych. Rury spustowe umieszczono przy co drugiej przyporze elewacji podłużnych, w narożnikach przy przyporach, co minimalizuje ich obecność w odbiorze wizualnym elewacji. Przeprowadzono prace remontowe i konserwatorskie przy zwieńczeniach wieżyczek narożnych i sygnaturek – wymieniono zdestruowane elementy i ustabilizowano konstrukcje drewniane hełmów, uzupełniono i zabezpieczono miedziane pokrycie, oczyszczono i zabezpieczono antykorozyjnie elementy żelaznych iglic, oczyszczono, zabezpieczono i wyzłocono kule i chorągiewki; części żelazne i miedziane wyseparowano blachą ołowianą. Zrealizowano prace konserwatorskie i restauratorskie elewacji lukarn zegarowych wraz z tarczami zegarów i mechanizmem zegara południowego, eksponowanego na poddaszu katedry.

Konserwacji poddano wszystkie elewacje kościoła. Kompleksowe prace przy elewacjach ceglanych objęły oczyszczenie, wzmocnienie strukturalne lub wymianę cegieł w przypadku silnej destrukcji, wykucie wtórnych spoin, wykonanie spoin z zapraw opartych o spoiwo wapienne, scalenie kolorystyczne i hydrofobizację. Na elewacjach tynkowanych kaplicy Zbawiciela i pomieszczeń po stronie północnej prezbiterium skuto wtórne tynki, wzmocniono oryginalne, wykonano uzupełnienia tynkami opartymi na spoiwie wapiennym, nałożono warstwy malarskie zgodnie z wynikami badań stratygraficznych.

6. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, widok od północnego wschodu po ukończeniu prac, stan w 2023 roku. Fot. Janusz Gerszberg.

7. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, fasada, stan w 2023 roku. Fot. Joanna Piotrowska.

Kompleksowe prace konserwatorskie i restauratorskie wykonano przy malarskim wystroju prezbiterium kościoła na całej wysokości ścian i na sklepieniach. Poprzedzono je badaniami stratygraficznymi. Zabezpieczono, utrwalono i uczytelniono dekorację ornamentalną – warstwy barwne i złocenia – z czasów prac dekoratorskich pod koniec XIX wieku. Warto wspomnieć, że jednocześnie, przy postawionych rusztowaniach, wykonano konserwację drewnianych kapeluszy kardynalskich i tiary papieskiej zawieszonych na zwornikach prezbiterium dla upamiętnienia kolejnych biskupów i biskupów nominatów diecezji warmińskiej, którzy uzyskali godność kardynalską – i raz w dotychczasowej historii – papieską. Analogiczne prace przy malarskiej dekoracji neogotyckiej rozpoczęto w pierwszych przęsłach nawy południowej kościoła. Objęły one filary międzynawowe, klatkę schodową w narożu nawy bocznej, lica ścian i sklepienia, z wyłączeniem partii przyziemia, w której pracują tynki renowacyjne założone na miejscu tynków skutych w latach 80. XX wieku. Kontynuację prac przy wystroju ścian planuje się na kolejne lata. Prace konserwatorskie i restauratorskie wykonano także przy szkleniach witrażowych korpusu katedry, kaplicy Świętego Jerzego i kaplicy Szembeka. Trwały one jednocześnie z konserwacją laskowań ze sztucznego kamienia i lic ceglano-tynkowanych glifów zewnętrznych ościeży okien katedry i kaplicy Świętego Jerzego.

Wykonano prace konserwatorskie i restauratorskie w pomieszczeniach dwóch zakrystii (biskupiej i kanonickiej) oraz w korytarzu zewnętrznym łączącym je z nawą kościoła. Prace poprzedziły badania stratygraficzne ścian, sklepień, detalu architektonicznego i stolarek, w tym wbudowanych szaf zakrystyjnych. Objęły usunięcie wtórych wypraw na ścianach i sklepieniach, wzmocnienie

8. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, prezbiterium, stan w 2023 roku. Fot. Joanna Piotrowska.

9. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, wnętrze kaplicy Zbawiciela, Świętego Teodora i Wszystkich Świętych, stan w 2022 roku. Fot. Janusz Gerszberg.

strukturalne tynków oryginalnych, uzupełnienie wyprawami ze spoiwem wapiennym, scalenie kolorystyczne, konserwację i uzupełnienie warstw barwnych i złoceń na żebrach i konsolach zakrystii biskupiej oraz na stiukach z 1718 roku w zakrystii kanonickiej, a także konserwację i restaurację stolarek wraz z odtworzeniem ich kolorystyki, wprowadzenie szklenia okien szkłem białym, płynącym, konserwację podłóg, posadzek oraz schodów wewnętrznych. Największą z wbudowanych w czasie restauracji XIX-wiecznej szaf zakrystyjnych dostosowano do funkcji centrali instalacji elektrycznej, dozoru wideo i ostrzegania przeciwpożarowego, co pozwoliło ukryć współczesne elementy sieci. W dostawionym do struktury katedry korytarzu pozostawiono tak zwanego świadka – odsłonięty fragment lica ceglanego zewnętrznej elewacji katedry, która stała się tu ścianą wewnętrzną korytarza.

10. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, korytarz północny, stan w 2022 roku. Fot. Janusz Gerszberg.

11. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, przedsionek wejścia biskupiego, stan w 2023 roku. Fot. Joanna Piotrowska.

Kolejne prace miały miejsce w południowych przybudówkach katedry – w kruchcie wejściowej, w kaplicy Świętego Jerzego, zwanej Polską, i w dawnym przedsionku biskupim. Objęły wzmocnienie konstrukcji ścian kaplicy (przeszycia), prace przy wyprawach tynkarskich ścian i sklepień, przy wykonanych w zaprawie maskach nasady żeber kaplicy, warstwach malarskich na żebrach w kruchcie (przy nasadzie części spływów żeber pozostawiono świadki oryginalnego opracowania barwnego) i przy kamiennej podsadzce kruchty. Przywrócono w dużej mierze reprezentacyjny charakter przedsionka dawnego wejścia biskupiego do prezbiterium katedry. Uczytelniono tu formy dekoracji malarskich wraz z przedstawieniem Mandylionu (wizerunku oblicza Chrystusa odbitego na chuście). Zakonserwowano stolarki (w przedsionku znajdują się boczne drzwi na klatkę schodową na poddasze), historyczne graffiti, posadzki, stopnie schodów, w tym prawdopodobnie wtórnie użytą płytę nagrobną. Wtórne stopnie betonowe z gruntu do przedsionka zastąpiono matowionymi schodami granitowymi.

Wynikiem prac w katedrze jest także poprawienie stanu, uczytelnienie wartości i udostępnienie w nowej funkcji miejsc, które przez wiele lat pozostawały niedostępne dla osób postronnych. Podjęto nowe wyzwania adaptacyjne związane z ruchem turystycznym – po zakończeniu prac konserwatorskich otwarto ekspozycję muzealną w dawnym skarbcu oraz ścieżkę turystyczną na otwartych po raz pierwszy poddaszach. Udostępnienie poddaszy, w całej ich złożoności i skali, jest w obecnej chwili nowym rozdziałem w polskiej (i chyba nie tylko polskiej) turystyce szlakami kulturowymi.

Prace w skarbcu, wraz z prowadzącą do niego wąską klatką schodową i przedsionkiem, poprzedziły badania stratygraficzne ścian, sklepień, detalu architektonicznego, stolarek. Objęły konserwację posadzek ceramicznych, wapiennych tynków ścian i sklepień, konserwację i uczytelnienie polichromii gotyckich, zarówno figuralnych, jak i ornamentyki ścian w partii cokołu (fryz kotarowy), na służkach i dekoracyjnych zwornikach sklepienia skarbca, konserwację zespołu graffiti na ścianach. Odsłonięto zamurowane lub przesłonięte wcześniej wnęki i szafki ścienne. Wykonano prace przy stolarkach okiennych i drzwiowych, także przy drzwiach historycznych szaf i szafek ściennych, wraz z zachowanymi na części skrzydeł historycznymi napisami odręcznymi wskazującymi dawną ich zawartość (napisy ołówkiem na przykład z liczbą trzyma-

nych niegdyś w szafce kielichów). W drzwiach do skarbca pozostawiono, po konserwacji, deski wyłamane po wyrwaniu zamka przez żołnierzy Armii Czerwonej, jako świadectwo historii; za nimi umieszczono współczesne ochronne drzwi z płyty szkła hartowanego. Skarbiec przeznaczono na dostępną turystom ekspozycję muzealną związaną z dziejami katedry, między innymi rzeźb i paramentów liturgicznych. Prace adaptacyjne objęły wprowadzenie gablot wystawienniczych do historycznych szaf ściennych, zamontowanie szklanego skrzydła drzwi do skarbca, dublującego skrzydło drewniane z pozostawionym otworem po rabunku, instalację oświetlenia ekspozycji. Wyremontowano i zakonserwowano stopnie murowane i drewniane stopnice schodów prowadzących do pomieszczeń. Na ścianie przedsionka do skarbca zaaranżowano grupę Ukrzyżowania z rzeźb ze zbiorów katedry, po ich uprzedniej konserwacji.

12. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, dawny skarbiec przeznaczony na ekspozycję muzealną, stan w 2023 roku. Fot. Joanna Piotrowska.

13. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, więźba dachowa nad korpusem katedry, stan w 2023 roku. Fot. Joanna Piotrowska.

Prace remontowe, konserwatorskie i adaptacyjne na poddaszu katedry – prowadzone równocześnie ze zmianą deskowania i pokrycia dachu – objęły oczyszczenie, dezynfekcję drewna, wzmocnienie lub wymianę w koniecznym zakresie elementów ciesielskich konstrukcji dachów, z użyciem tradycyjnych technik i łączeń (zachowano śrubowania historycznych prac budowlanych), zabezpieczenie i konserwację schodów ciesielskich dających dostęp na poszczególne poziomy więźby, remont podłóg deskowych. Zakonserwowano lica ścian ceglanych szczytów i ściany działowej między poddaszem prezbiterium i korpusu. W przejściu w ścianie działowej wprowadzono drzwi przeciwogniowe. Zwiedzający może zobaczyć także wyeksponowane zewnętrzne płaszczyzny sklepień korpusu wraz z odcinkami murów znaczącymi podział na nawy. Prace remontowe, konserwatorskie i restauratorskie wykonano na murowanych schodach kręconych na poddasze; zachowano między innymi drewniane, starte użytkowaniem stopnice. Poręcze i balustrady schodów i na

poddaszu zrealizowano w prostych, nieinwazyjnych wizualnie czy materiałowo formach (poręcze linowe, balustrady metalowe). Ogromne poddasze, przestrzeń historycznie na marginesie funkcjonowania świątyni stale będącej w użytku liturgicznym, współcześnie nieznana poza bardzo wąskim kręgiem specjalistów, zaadaptowano w całości na trasę turystyczną w sposób rokujący zainteresowanie tym aspektem dziedzictwa. Przedmiotem ekspozycji jest przede wszystkim sama struktura budowlana konstrukcji dachowych i odwroci sklepień. Wyeksponowano też – po konserwacji – wspomniany mechanizm zegara i dwa metalowe zachowane in situ zbiorniki przeciwpożarowe, zapewne z przełomu XIX i XX wieku. Na poddaszu nad korpusem zaaranżowano warsztat strzechy budowlanej, tu też znajduje się model ekspozycyjny więźb. Poddasze nad prezbiterium przeznaczono zaś na bardzo interesującą przestrzeń wystawienniczą zespołu rzeźb gotyckich i nowożytnych – ułomków dawnego wyposażenia katedry. Zgromadzone w jednym miejscu, prezentowane po konserwacji zachowawczej, pokazują w wymowny sposób dzieje pracy rąk ludzkich, zagrożenie zniszczeniem i wciąż ponawiane starania o zachowanie tego, co mimo wszelkich przeciwności dociera do nas z przeszłości.

W katedrze wykonano także szeroki i wymagający zakres prac instalacyjnych obejmujący nowe instalacje odgromowe, modernizację instalacji odprowadzania wód deszczowych do sieci miejskiej, wymianę instalacji elektrycznej w katedrze i wykonanie nowej w adaptowanych przestrzeniach poddasza, instalację dozoru wideo oraz systemu ostrzegania o pożarze. Przeprowadzono także kompleksowe prace w otoczeniu katedry – zmieniono profile traktów komunikacyjnych, wykonano nawierzchnie kamienne, w tym widoczny z góry wzór labiryntu na placu przed wejściem głównym, nawiązujący do tradycji francuskich katedr gotyckich, wprowadzono oświetlenie alejek, powiększono plac za prezbiterium katedry, zlikwidowano dawny magazyn opału, usunięto część wtórnych nasadzeń. Warto wspomnieć na koniec, że po pracach udostępniono przejście między północnymi elewacjami kościoła a bliskim im murem obronnym wzgórza – obecnie można podziwiać pełną ekspozycję budowli.

* * *

Posumowane laurem konkursu „Zabytek Zadbany" prace przeprowadzono zgodnie z najnowszą wiedzą. Programy i prace konserwatorskie lic murów, tynków, detali architektonicznych, stolarek, wystroju oparto na wynikach badań stratygraficznych. Liczne i szczegółowe programy dla prac budowalnych, remontowych i konserwatorsko-restauratorskich poszczególnych części katedry sporządzono z uwzględnieniem specyfiki i zagadnień ustroju budowlanego (wraz z usunięciem przyczyn zawilgoceń) i wystroju (polichromii, a także wypełnień witrażowych okien katedry). Szczegółowe warunki prowadzenia prac dostosowanych do zabytkowego charakteru budowli wskazano również w projektach instalacyjnych. Prace budowlane, remontowe, konserwatorskie i restauratorskie zrealizowano na wysokim poziomie. Za realizację odpowia-

dali doświadczeni wykonawcy. Przeprowadzono je z maksymalnym zachowaniem oryginalnej substancji zabytkowej. Konieczne uzupełnienia substancji budowlanej – murów, ciesiołki czy na przykład elementów metalowych w zwieńczeniach wieżyczek – wykonano z zachowaniem tradycyjnych materiałów. W przypadku prac restauratorskich i uzupełnień wystroju malarskiego uczytelniono zakres rekonstrukcji, przy malowidłach gotyckich zachowanych szczątkowo, stosując zasadę pozostawania w zakresie wytycznych dawnych form, bez kreacji konserwatorskiej. W przypadku pracy przy uzupełnieniach z poprzednich prac remontowych i konserwatorskich, na przykład w przypadku spoin czy tynków, zniwelowano wcześniejsze błędy wykonawcze, wprowadzając zaprawy oparte na spoiwie wapiennym, a więc słabszym niż uzupełnienia wcześniejszych wykonawców. Prace adaptacyjne wykonano z poszanowaniem historycznego układu przestrzennego, szukając rozwiązań umożliwiających nieinwazyjne włączenie nowych elementów. Zachowano zasadę stosowności nowych funkcji – służą one poznawaniu historii miejsca, jego złożonej struktury budowalnej i wielu aspektów funkcjonowania tak ważnego miejsca, jak kościół biskupa i kapituły.

14. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła i najbliższe otoczenie wzgórza katedralnego, widok z lotu ptaka, stan w 2022 roku. Fot. Janusz Gerszberg.

Wieloletnie, wieloetapowe, zaplanowane w długiej perspektywie prace pozwoliły zatrzymać procesy destrukcyjne, wydobyć, uczytelnić lub przywrócić wartości artystyczne i historyczne cennego zabytku architektury gotyku ceglanego wraz z jego otoczeniem i wystrojem, a jednocześnie udostępnić miejsca zabytku dotychczas nieznane poza gronem specjalistów. Są właściwym kontekstem dla wyposażenia, a także podstawą dla perspektywy dal-

15. Frombork, katedra Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i Świętego Andrzeja Apostoła, widok od południowego wschodu po ukończeniu prac, stan w 2022 roku. Fot. Janusz Gerszberg.

szych działań związanych z konserwacją i restauracją tych murów i sklepień wnętrza korpusu, które uległy zawilgoceniu w wyniku zniwelowanych w obecnych działaniach procesów, i dla prac przy wystroju malarskim całości. W katedrze będą kontynuowane także między innymi prace aranżacyjne w kaplicy Świętego Jerzego, która została przeznaczona na miejsce sprawowania liturgii codziennej i adoracji.

Po szeroko zakrojonych pracach stan substancji zabytkowej obiektu, a także jego otoczenia, jest bardzo dobry, a reprezentacyjna budowla gotyku ceglanego prezentuje się jako integralna całość budowlano-artystyczna w bliskim i dalszym krajobrazie.

Joanna Piotrowska